

ترجمه و شرح
فصوص الحکم
محيی الدین ابن عربی

www.ketab.ir

استاد اسماعیل منصوری لاریجانی

منصوری لاریجانی، اسماعیل، ۱۳۳۷ -

ترجمه و شرح فصوص الحکم محیی الدین ابن عربی / اسماعیل منصوری لاریجانی. - قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۴۰۰.
۶۲۴ ص. - (مؤسسه بوستان کتاب: ۲۸۴۹) (فلسفه و عرفان)

ISBN 978-964-09-2297-2

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتاب حاضر ترجمه و شرحی بر کتاب «فصوص الحکم» تألیف ابن عربی است.

کتاب‌نامه: ص. [۵۸۳] - ۵۸۶؛ هم‌چنین به صورت زیرنویس.

نمایه:

۱. ابن عربی، محمدبن علی، ۵۶۰ - ۶۳۸ق. فصوص الحکم - نقد و تفسیر. ۲. عرفان - متون قدیمی تا قرن ۱۴.
۳. تصوف - متون قدیمی تا قرن ۱۴. ۴. فلسفه اسلامی - متون قدیمی تا قرن ۱۴. الف. ابن عربی، محمدبن علی، ۵۶۰ - ۶۳۸ق. فصوص الحکم - شرح. ب. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. مؤسسه بوستان کتاب. ج. عنوان.

۲۷۹ / ۸۳

BP ۲۸۳

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۷۵۸۹۲۱۹

۱۴۰۰

www.ketab.ir

■ موضوع: فلسفه و عرفان

■ گروه مخاطب: تخصصی (طلاب، دانشجویان، پژوهشگران و اساتید حوزه و دانشگاه)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۲۸۴۹

مسلسل انتشار (چاپ اول و بازچاپ): ۷۶۷۲

بوستان کتاب

ترجمه و شرح فصوص الحکم محیی الدین ابن عربی

• نویسنده: استاد امامعلی منصور لاریجانی
 • ناشر: مؤسسه بوستان کتاب
 • لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
 • نوبت چاپ: اول / ۱۴۰۰ • شمارگان: ۱۰۰۰ • بها: ۱۲۰۰۰ تومان

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلق به مؤسسه بوستان کتاب است

printed in the Islamic Republic of Iran

♦ دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفائییه)، ص پ ۳۷۱۸۵/۹۱۷، تلفن: ۳۷۷۴۲۱۵۵-۷، نمابر: ۳۷۷۴۲۱۵۴، تلفن پخش: ۳۷۷۴۳۴۲۶

♦ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)

♦ فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان انقلاب، بین وصال و فلسطین، پلاک ۹۵۱، تلفن: ۶۶۹۶۹۸۷۸

♦ فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع یاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۳۲۲۳۳۶۷۲

♦ فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهارراه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۳۲۲۲۰۳۷۰

♦ فروشگاه شماره ۵ (رنگین کمان، فروشگاه کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهدا، نبش خیابان ارم، تلفن: ۳۷۷۴۳۱۷۹

اطلاع از تازه های نشر از طریق پیام کوتاه (SMS)، با ارسال شماره همراه خود به ۱۰۰۰۲۱۵۵ و یا ارسال درخواست به:

E-mail: info@bustaneketab.com

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت: www.bustaneketab.com

با قدردانی از همکاری که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

• اعضای شورای بررسی آثار • ویراستار: محمدرضا منصفی • اصلاحات حروف نگاری و صفحه‌آرا: حسین محمدی
 • نمونه خوانی: سیدعلی اصغر هاشمی نسب • کنترل فنی صفحه‌آرایی: سیدرضا موسوی منش • مدیر گروه هنری: مسعود نجابتی • طراح جلد: امیرعباس رحیمی
 • اداره آماده‌سازی: حمیدرضا تیموری • اداره چاپخانه: مجید مهدوی، ناصر منتظری و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی
 رئیس مؤسسه
 محمدباقر انصاری

فهرست مطالب

۲۱	مقدمه
۲۵	خطبة المؤلف
۲۷	(۱) فص حکمة الهیة فی کلمة آدمیة
۲۷	حکمت الهیة
۲۷	شرح و بیان
۲۷	۱. فص
۲۷	۲. حکمت
۲۷	۳. الهیة (الوہیت)
۲۸	متن (۱)
۲۸	شرح و بیان
۲۸	۱. اسم
۲۹	۲. اعیان ثابتہ
۲۹	۳. کون جامع
۳۰	متن (۲)
۳۱	شرح و بیان
۳۱	۱. نفخ الہی
۳۱	۲. امر «کن»
۳۲	متن (۳)
۳۲	شرح و بیان
۳۲	۱. درباره ملائکہ
۳۳	۲. جمعیت الهیہ

۳۳	الف) حضرت یا جناب الهی
۳۴	ب) حضرت یا جناب حقیقه الحقایق
۳۴	ج) حضرت یا جناب حضرت کلیه
۳۴	متن (۴)
۳۶	شرح و بیان
۳۶	۱. انسان کامل و مقام قرب
۳۷	۲. انسان حادث ازلی
۳۷	۳. انسان کامل و خلافت الهی
۳۸	متن (۵)
۳۹	شرح و بیان
۳۹	۱. فرق تقدیس با تسبیح
۴۰	۲. برزخیت انسان کامل
۴۱	متن (۶)
۴۳	شرح و بیان
۴۳	۱. امور کلیه (معقوله)
۴۴	۲. نسبت امر معقول با وجود خارجی
۴۵	متن (۷)
۴۷	شرح و بیان
۴۷	۱. رابطه محدث با محدث
۴۷	۲. اصل سنخیت
۴۹	متن (۸)
۵۰	شرح و بیان
۵۰	۱. فقر ذاتی
۵۰	۲. مراتب انسان
۵۱	متن (۹)
۵۵	شرح و بیان
۵۵	۱. انسان کامل فهرست صفات جمالی و جلالی حق
۵۶	۲. اقسام حجاب
۵۹	۳. حضرت آدم جامع یدین و مقام خلافت

۶۰	۴. ارتباط یا افتقار
۶۲	متن (۱۰)
۶۴	شرح و بیان
۶۴	۱. نفس واحده
۶۵	۲. توحید افعال
۶۷	(۲) فص حکمة نفثیة فی کلمة شیثیة
۶۷	حکمت نفثیة
۶۷	متن (۱)
۶۸	شرح و بیان
۶۸	۱. عطایای ذاتی
۶۹	۲. عطایای اسمانیة
۷۰	متن (۲)
۷۳	شرح و بیان
۷۳	۱. سؤال کنندگان به زبان حال
۷۴	۲. سؤال اهل حضور
۷۵	۳. سؤال بدون لفظ
۷۷	متن (۳)
۷۸	شرح و بیان
۷۸	۱. اطلاع بر سِرِ قدر
۸۰	۲. اقتضای عین ثابت و جبرگرایی
۸۲	متن (۴)
۸۳	شرح و بیان
۸۳	۱. کمال معرفت
۸۴	۲. بهترین عالم بالله
۸۵	متن (۵)
۸۸	شرح و بیان
۸۸	۱. خاتم رسل و خاتم ولایت
۸۹	۲. داستان اسیران بدر و تأثیر نخل
۹۳	متن (۶)

۹۵	شرح و بیان
۹۵	۱. انواع عطایای اسمانی
۹۶	۲. منع عطا
۹۷	متن (۷)
۱۰۰	شرح و بیان
۱۰۰	۱. عطیات به قدر قابلیت
۱۰۲	۲. خاتم نوع انسانی
۱۰۳	(۳) فص حکمة سبوحية فی کلمة نوحية
۱۰۳	حکمت سبوحیه
۱۰۴	متن (۱)
۱۰۶	شرح و بیان
۱۰۶	۱. تنزیه و تشبیه
۱۰۸	۲. اطلاق و تقیید
۱۱۰	متن (۲)
۱۱۳	شرح و بیان
۱۱۳	۱. صورت و معنا
۱۱۴	۲. جمع بین تنزیه و تشبیه
۱۱۶	متن (۳)
۱۲۰	شرح و بیان
۱۲۰	۱. فرقان در قرآن
۱۲۱	۲. مکر در دعوت
۱۲۳	متن (۴)
۱۲۸	شرح و بیان
۱۲۸	۱. مقام حیرت
۱۲۹	۲. ثبوت ربّ و تنوع اسماء
۱۳۱	(۴) فص حکمة قدّوسية فی کلمة ادريسية
۱۳۱	حکمت قدّوسیه
۱۳۲	متن (۱)
۱۳۵	شرح و بیان

مقدمه

محمد بن علی بن احمد بن عبدالله بن حاتم طائی، معروف به «محبی الدین» و «شیخ اکبر» از عرفای بزرگ جهان اسلام است. محققان عرفا او را پایه‌گذار عرفان نظری می‌دانند و آثار ابن عربی را تا چهارصد کتاب و رساله برشمرده‌اند که معروف‌ترین آن‌ها فتوحات مکیه و فصوص الحکم است. شیخ محبی الدین معتقد است که در رؤیایی صادق و بشارت‌بخش کتاب فصوص الحکم را رسول خدا ﷺ به او داد و امر فرمود این کتاب را به آگاهی مردم برسان تا از مواهب و اسرار آن بهره‌مند شوند.

از این جهت در خطبه آغازین کتاب خود را مترجم فصوص الحکم معرفی می‌کند، نه متحکم. توجه بیش از حد علما و محققان عرفا به رساله مختصر فصوص الحکم و شروح بسیار بر آن در طول تاریخ، نمایاننده صدق رؤیای شیخ اکبر محبی الدین عربی است که به قول حافظ همه این تفاسیر و شروح اشارتی بر آن بشارت عجیب هستند:

آن کس است اهل اشارت که بشارت داند

نکته‌ها هست بسی محرم اسرار کجاست

هم‌چنین درخشش فصوص الحکم از بین چهارصد اثر جناب محبی الدین که خود نیز آن را زبده آثار خود معرفی نمود، علی‌رغم نقدها و تحلیل‌های گوناگون بعضی از شارحین، اقتدار خود را به عنوان بارزترین و برجسته‌ترین پژوهه در حوزه عرفان اسلامی حفظ کرده است و روز به روز و دوره به دوره ابعاد تازه‌تری از اسرار آن، کشف و به‌آزای نظرات اندیشمندان گذشته افزوده می‌شود.

شیخ محبی الدین عربی معتقد است آنچه از رسول خدا ﷺ دریافت کرده است، اسرار رسالت و نبوت انبیای الهی است که آن‌ها را در ۲۷ فص تنظیم نموده و در سه حوزه خداشناسی و هستی‌شناسی و انسان‌شناسی، حقایق و دقایق را به اصحاب معرفت

و تشنگان حقیقت عرضه می‌کند؛ به تعبیر حافظ، با حریفان سخن سر بسته گفته است: سخن سر بسته گفתי با حریفان خدا را زین معما پرده بردار

پیش فرض و پس فرض اصلی فصوص الحکم اثبات نظریه وحدت وجود است که شیخ اکبر حکمت‌های تخصیص یافته در هر نبی را مؤید و مبین این نظریه معرفی می‌کند. گاهی برای حفظ ساختار تحلیل‌های خود به تأویل روی می‌آورد تا آنچه مراد اوست، در پایان هر فص محقق گردد و در این راستا از به کارگیری آیات و روایات با نگرش بر تأویل و تحلیل ابائی ندارد و شجاعت و صداقت او در بیان یافته‌های شهودی ستودنی است. به دلیل احاطه در حکمت و شعر و ادب و فقه و شریعت سعی می‌کند لسان برهان و قرآن را با نظریات خود همراه کند. به جرئت می‌توان گفت که شیخ محیی الدین در قامت سرآمد عرفا، نخستین کسی است که آموزه‌های عرفانی را در قالب برهان بیان کرده و به آن سامانی عقلانی بخشیده است.

از ویژگی‌های دیگر اندیشه محیی الدین در تدوین کتاب فصوص الحکم آن است که انسان تا با مشرب عرفانی و سلوک علمی و معرفتی جناب محیی الدین به طور کامل آشنا نشود و علاوه بر آشنایی دقیق با مشرب او همراهی نکند، در درک و فهم حقایق فصوص الحکم با مشکل روبه‌رو می‌شود. این تجربه با مطالعه بعضی از شروح این اثر نفیس برای حقیر محرز شد که به مناسبت، بحث‌های مختلف در این نوشتار به بعضی از موارد آن اشاره کرده‌ام؛ تاجایی که این عدم همراهی با مشرب محیی الدین انسان را به قضاوت‌های ناروا درباره آن بزرگوار می‌کشاند.

حضرت آیت‌الله جوادی آملی، قضاوت صحیح درباره هر اندیشه به خصوص اندیشه‌های عرفانی محیی الدین عربی را فراهم کردن ترازوی درون، یعنی عاقل بودن و درک مجتهدانه می‌داند و معتقد است که انسان باید پیشنهادها و هم و خیال و گزارش‌های ظاهری و باطنی را پیوسته، به ترازوی عقل درون بسپارد و از جهاد علمی و تلاش پیوسته، هرگز احساس خستگی نکند.^۱

بیش از دو دهه تجربه حقیر در تدریس متون عرفان نظری و عملی، این واقعیت را روشن نمود که تدریس فصوص الحکم به عنوان زبده آثار جناب محیی الدین، علی‌رغم سختی‌های خاص خود، نوعی تأثیر فوق‌العاده بر دانشجویان و حتی شخص بنده داشته

۱. بنیان مرموز امام خمینی (ره) در بیان و بنان، ص ۱۱۲.

است؛ به گونه‌ای که تلاش‌ها را برای فهم نکات حکمی و عرفانی و واژگان کلیدی این کتاب سال به سال بیشتر نموده و انگیزه برای فهم و دریافت حقایق آن را بهتر و روشن‌تر می‌ساخته است تا جایی که تحت عنوان «شرح و بیان»، آن نکته‌های حکمی را برای فهم متون فصوص الحکم برای دانشجویان در هر ترم به مقتضای فرصت هر دوره توضیح و تبیین می‌نمودم.

سرانجام پس از چندین سال و به توفیق بیکران خداوند متعال و مدد ارواح اولیای الهی به ویژه شخص حضرت شیخ اکبر محیی الدین عربی، شرح و بیان هر فص بر اساس انتخاب جمعی دوستان به پایان رسید و جزوات تهیه شده دانشجویان در هر دوره، بنده را به تصحیح دوباره سخنان و ترجمه قلمی متون این جزوات واداشته است تا همان‌طور که در کتاب پیش رو ملاحظه خواهید کرد، پس از متن و ترجمه آن، نکات حکمی و تفسیر متن، تحت عنوان شرح و بیان ارائه می‌شود.

به امید آن که علاقه‌مندان این کتاب با مطالعه آن نکات، در فهم متون و اندیشه جناب محیی الدین با مشکل خاصی مواجه نشوند؛ اگرچه اعتراف می‌کنم که اسرار این کتاب برای همگان گشودنی نیست.
به قول حافظ:

تا نگردي آشنا زين پرده رمزي نشنوي گوش نامحرم نباشد جاي پيغام سروش

در پایان از تلاش همه دوستان و دانشجویان عزیز در دوره‌های مختلف عرفان اسلامی و همکاری مؤسسه بوستان کتاب که حقیر را در تدوین و چاپ و نشر این اثر نفیس یاری داده‌اند صمیمانه تشکر می‌کنم. امید است تلاش همگان مورد توجه حضرت حق تعالی واقع شود و ارواح طیبه انبیاء و اولیا و شهدا طریق حقیقت را از ما راضی بگرداند.
به قول حافظ:

فردا که پیشگاه حقیقت شود پدید بیچاره رهروی که عمل بر مجاز کرد

والسلام

اسماعیل منصوری لاریجانی

۱۳۹۹